

МОЖЛИВОСТІ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

О. С. Поплавська, poplavska.olena@gmail.com, бюджетна установа «Методично-технологічний центр з аквакультури», м. Київ

В. В. Герасимчук, volodymyryba@gmail.com, бюджетна установа «Методично-технологічний центр з аквакультури», м. Київ

Мета. Визначено роль продукції аквакультури в імпорті України, враховуючи важливість імпорту у забезпеченні попиту населення на море- та рибопродукцію, та оцінено перспективи, можливості імпортозаміщення основних видів імпортованої риби походженням з аквакультури.

Результати. Продовольча безпека будь-якої держави формується за рахунок балансу власного виробництва, експорту та імпорту. У більшості країн Європи, станом на сьогодні, провідну роль у забезпеченні попиту населення на рибу та морепродукти відіграє імпорт риби та морепродуктів (товарів груп 03, 1604, 1605 та 230120 за УКТ ЗЕД: Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності), а не їх виробництво у країні. Надзвичайно важливе місце імпорту у насиченні українського ринку риби- та морепродуктів. У зв'язку із зростанням ролі аквакультури у світі, проаналізовано, яку роль відіграє продукція походженням з аквакультури в українському імпорті за період з 1996 по 2019 рр. включно. Відзначено провідну роль продукції аквакультури в імпорті свіжої та охолодженої продукції та відносно невелику у підгрупі мороженої продукції. Підтверджено більшу вартість продукції аквакультури у порівнянні з продукцією рибальства. Сформульовано припущення щодо можливого імпортозаміщення провідних категорій імпортованої продукції походженням з аквакультури та щодо, ймовірно, найбільш перспективних технологій вирощування та видів аквакультури в Україні за сформованої структури та напрямів виробництва у світовій аквакультурі і поточних видатків української держави на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи у галузі аквакультури.

Практична значимість. Отримані дані можуть бути корисними та використані науковцями, практиками, студентами, фахівцями, до сфери інтересів яких належать аквакультура та імпорт, експорт рибницької продукції.

Ключові слова: імпорт, аквакультура, рибництво, імпортозаміщення.

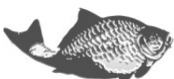
OPPORTUNITIES FOR REPLACEMENT OF IMPORTED AQUACULTURE PRODUCTS IN UKRAINE

O. Poplavska, poplavska.olena@gmail.com, Budgetary establishment «Methodological and technological center of aquaculture», Kyiv

V. Herasymchuk, volodymyryba@gmail.com, Budgetary establishment «Methodological and technological center of aquaculture», Kyiv

Purpose. The role of aquaculture products in imports of Ukraine given the importance of imports in providing demand of the population on seafood and fish products and prospects are assessed, opportunities for import substitution of the main species of imported fish originating from aquaculture.

© О. С. Поплавська, В. В. Герасимчук, 2020

Findings. Food security of any country is formed by the balance of its own production, exports and imports. In most European countries, the leading role in satisfaction of demand of the consumers for fish and seafood as of today is played by the import of fish and seafood (HS groups of commodities 03, 1604, 1605 and 230120), and not their production in the country. Imports play a very important role in saturating the Ukrainian fish and seafood market. Due to the growing role of fish farming (aquaculture) in the world, the role of aquaculture products in Ukrainian imports for the period from 1996 to 2019 includes has been analyzed. The leading role of aquaculture products in the import of fresh and chilled products and relatively small in the subgroup of frozen products is noted. The higher prices of aquaculture products compared to catch fishery products has been confirmed. Assumptions are made about the possible replacement of import of the leading categories of imported products originating from aquaculture and about probably the most advanced technologies of fish farming and species of aquaculture in Ukraine with the current structure and traffic of commodities in global aquaculture and current expenditures of Ukraine on R & D in aquaculture.

Practical value. The data obtained can be useful and used by scientists, practitioners, students, specialists, whose areas of interest include aquaculture and imports, exports of fish products.

Key words: import, aquaculture, fish farming, replacement of import.

ВОЗМОЖНОСТИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ ПРОДУКЦИИ АКВАКУЛЬТУРЫ В УКРАИНЕ

Е. С. Поплавская, poplavska.olen@gmail.com, бюджетное учреждение «Методическо-технологический центр по аквакультуре», г. Киев

В. В. Герасимчук, volodymyryba@gmail.com, бюджетное учреждение «Методическо-технологический центр по аквакультуре», г. Киев

Цель. Определена роль продукции аквакультуры в импорте Украины, учитывая важность импорта в обеспечении спроса населения на море- и рыбопродукцию, и оценены перспективы, возможности импортозамещения основных видов импортируемой рыбы, имеющей происхождение из аквакультуры.

Результаты. Продовольственная безопасность любого государства формируется за счет баланса собственного производства, экспорта и импорта. В большинстве стран Европы, ныне ведущую роль в обеспечении спроса населения на рыбу и морепродукты играет импорт рыбы и морепродуктов (товаров групп 03, 1604, 1605 и 230120 по УКТ ВЭД: Украинская классификация товаров внешнеэкономической деятельности), а не их производство в Украине. Очень большое значение импорта в насыщении украинского рынка рыбо- и морепродуктов. В связи с возрастанием роли аквакультуры в мире, проанализировано, какую роль играет продукция происхождения из аквакультуры в украинском импорте за период с 1996 по 2019 гг. включительно. Отмечено ведущую роль продукции аквакультуры в импорте свежей и охлажденной продукции и относительно небольшую в подгруппе мороженой продукции. Подтверждено большую стоимость продукции аквакультуры по сравнению с таковой рыболовства. Сформулировано предположение о возможном импортозамещении ведущих категорий импортируемой продукции происхождения из аквакультуры и, вероятно, наиболее перспективных технологиях выращивания и видах аквакультуры в Украине при сложившейся структуре и направлениях производства в мировой аквакультуре и текущих расходах украинского государства на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы в области аквакультуры.

Практическая значимость. Полученные данные могут быть полезными и использованы учеными, практиками, студентами, специалистами, сфера интересов которых включает аквакультуру, а также импорт и экспорт рыболовной продукции.

Ключевые слова: импорт, аквакультура, рыбоводство, импортозамещение.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. МЕТА РОБОТИ

Україна є значною мірою типовою центральноєвропейською державою за роллю риби та морепродуктів у харчовому споживанні, тобто з обсягами споживання на душу населення, суттєво нижчими, ніж середньосвітові рівні [1, 2] та порівняними або дещо вищими, ніж у решті країн Центральної та Східної Європи [3]. Значного росту у споживанні на душу населення (тобто усереднені обсяги виробництва + імпорт-експорт) було досягнуто за часів СРСР (більше 18 кг на душу населення — 1990). Таких обсягів споживання було досягнуто за рахунок розвитку величезного за кількістю видобувних одиниць рибальського дистанційного флоту, який працював у найвіддаленіших куточках планети, у відкритому океані та у виключних економічних зонах іноземних держав. За рахунок раптового переривання усталених торгівельних зв'язків між колишніми республіками СРСР та припиненням дії для України міждержавних угод між СРСР та країнами так званого «третього світу», обсяги споживання риби та морепродуктів суттєво скоротились та впали 1994 р. до рівня у 3,5 кг, а потім поступово повернулись до 13–17 кг на душу населення, але це відбулось головним чином за рахунок динаміки імпорту [4]. Зростання імпорту спостерігалось і у державах – членах ЄС [5]. Причому, цікаво, що у країнах ЄС попит на рибу походженням з рибальства задовольняється переважно за рахунок власних ресурсів та видобувних потужностей (згадане вище нідерландське дослідження) [5], а продукція походженням з аквакультури імпортується у великих обсягах.

З огляду на стале зростання значення аквакультури у забезпеченні споживання риби та морепродуктів та провідну роль аквакультури у надходженні саме продуктів споживання людиною (провідну роль аквакультура почала відігравати ще 2015 р., коли на неї стало припадати більше продукції для споживання людиною, аніж продукції рибальства) [1, 6]. Нами було проаналізовано роль продукції аквакультури в імпорті України, враховуючи значення імпорту у забезпеченні попиту населення на море- та рибопродукцію, та оцінено перспективи, можливості імпортозаміщення основних видів імпортованої риби походженням з аквакультури.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У дослідженні використано дані Державної служби статистики у частині імпорту риби та морепродуктів (група 03, підгрупи 1604 та 1605, категорія 230120) за період 1996–2019 рр. Оскільки гармонізованою системою та УКТ ЗЕД (номенклатури товарів та продуктів, що імпортуються та експортуються), а також іншими національними номенклатурами товарів не передбачено виокремлення продукції походженням з аквакультури або рибальства, ми використовували дотичну інформацію для ідентифікації такої продукції. Так, наприклад, відомо, що уся тилапія, що потрапляє на світовий ринок, враховуючи і країну походження (Китай), походить з аквакультури. Це саме стосується і акулячих сомів (пангасіусів), сьомги (атлантичного лосося), головатиці, європейського лаврака та доради, кобії тощо. З іншого боку, у тому, що стосується тихоокеанських лососів, відомо, що їх рибальство здійснюється у північній півкулі, і продукцію з них, яка надходить з США, Канади та Росії, можна з дуже високим ступенем ймовірності віднести до продукції рибальства (відповідно до роз'яснень статвідділу ФАО,

якщо посадковий матеріал отримано у штучних умовах, подальший ріст риби відбувається у природних, а вилучення здійснюється за рахунок рибальства, ця продукція кваліфікується як продукція рибальства). У той же час продукція з тихоокеанських лососів, яка походить з Чилі, на 100% є продукцією аквакультури, оскільки у вільному стані риби роду *Oncorhynchus* у південній півкулі не існують. Так само, наприклад, продукцію тюрбо (калкана), що походить з Іспанії або Італії, Португалії чи Франції, можна із впевненістю віднести до продукції аквакультури, а продукцію з риби цього ж виду з Нідерландів з високим ступенем ймовірності можна вважати продукцією рибальства. Сомів походженням з Казахстану ми з високим ступенем впевненості відносимо до продукції рибальства (нерозвиненість рибництва у країні, відсутність серед об'єктів виробництва сомів) [7].

Складнощі також виникають у наскрізному відстеженні (за увесь період дослідження) аналогічних товарів, оскільки УКТ ЗЕД, як і Гармонізована номенклатура, на якій базується УКТ ЗЕД, знаходилась та знаходиться у процесі постійного удосконалення, з'являються деталізації до окремих видів (виокремлення їх з попередніх категорій «інші»). Так, наприклад, протягом останнього десятиліття серед продукції з'явилося філе або фарш з пангасіуса, тиліпії, а кількість різновидів сурімі досягла 3-х позицій з колишньої однієї.

З огляду на викладене, можна припустити, що охоплення продукції аквакультури в нашому аналізі не є 100%-вим (зміни назв окремих позицій, категорій), але, з іншого боку, враховуючи роль домінуючих окремих видів (сьомга, пструги, європейський лаврак та дорада), можна сказати, що аналіз охоплює більш ніж 90% усієї продукції аквакультури, що імпортується.

Ціна одиниці продукції, що імпортується, визначена за митною вартістю товарів, а вітчизняної продукції аквакультури — відповідно до даних, які представлені у статистичній формі «1 А – риба (річна)» та наданих до підрозділу статистики ФАО, і це є ґуртовою ціною продукції «на березі ставка».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Формування споживчого кошика риби та морепродуктів відбувається за рахунок власного рибальства, вирощування риби в умовах аквакультури та імпорту. За часів СРСП обсяги вилову риби та морепродуктів суднами, які базувались в портах на території УРСР, сягали 1 млн т. Завдяки такому потужному вилову та аквакультурі номінальне споживання риби та морепродуктів вважалось таким, що досягало рівня приблизно 20 кг на душу населення на рік. У той же час, варто брати до уваги, що значна частина сировини, яка видобувалась за межами вод, які після 1991 р. потрапили під юрисдикцію України, спрямовувалась до переробки на борошно та кормовий фарш (антарктичний криль, хамса, частина перуанської ставриди) та постачалась до інших республік СРСП (перуанська ставрида, сардинели та ставриди Західної та Південно-Західної Африки).

Наповнення столу пересічного українця відбувалось за рахунок видобутку риби у внутрішніх водоймах та аквакультурі, а також завезення сировини з території інших республік СРСП (тріскоподібні включно з минтаєм, тріскою, навагою тощо; камбалоподібні; океанічні окуні; головоногі моллюски; оселедці; сардина, івасі тощо). Тобто, за сучасним розумінням, продовольчий рибний

кошик українців значною мірою формувався за рахунок імпорту. На жаль, у даний час відновити ситуацію з товарними потоками риби та морепродуктів на рівні тих часів не видається можливим. Але є підстави припускати, що в Україні, як і у більшості країн з обмеженим доступом до районів з підвищеною рибопродуктивністю (морів та океанів), зокрема у більшості країн Європи, продовольчий рибний кошик тривалий час формується за рахунок імпорту.

За поточних умов аналізувати власний вилов та обсяги виробництва продукції аквакультури українськими підприємствами досить складно: за часів СРСР, функціонування державної планової економіки було створено досить потужну і сучасну (на той час — у світовому масштабі) систему збирання та обробки статистичної інформації у сфері рибного господарства. На жаль, після розпаду СРСР та відповідних управлінських структур нову систему (оновлену, з урахуванням існування багатьох форм власності, тотальної дерегуляції, у тому числі, за тими напрямками, де цього не відбувається ніде у світі) не було створено, тож українська система збирання та обробки інформації щодо аквакультури та рибальства хибує невідповідністю та навіть наближеністю до реальних чисел. Серед найбільш яскравих прикладів — обсяги видобутку та експорту судака (його екпортується більше, ніж офіційно видобувається), обсяги виробництва кларієвого сома (за оцінками експертів, наближається до 1 000 т, а за офіційною статистикою не перевищує 100–120 т) та райдужного пструга (за офіційною статистикою — 230 т, за експертними оцінками — близько 3 000 т).

Видається, що більш-менш відповідає реальності лише статистика щодо імпорту та експорту, хоча, поруч з викривленнями, пов'язаними з перемитництвом, на якість рибогосподарської митної статистики впливає відсутність необхідної кваліфікації експертів на пунктах митного пропуску та некритичне ставлення до даних, що передають, наприклад, обласні адміністрації до держмитслужби щодо експорту, який відбувається з закордонних портів (місць вивантаження продукції; приклади нібито експорту свіжої та охолодженої скумбрії до Росії, яка, найімовірніше була мороженою).

Тож нижче наводимо відомості щодо імпорту рибопродукції як важливого інструменту забезпечення українців море- та рибопродуктами (аналіз розпочинали з розгляду групи 03 — «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні», підгруп 1604 та 1605 — «Готова або консервована риба; ікра осетрових (чорна ікра) та ікра інших риб» і «Готові або консервовані ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні» та 230120 — «Борошно, крупи та гранули з риби або ракоподібних, молюсків чи інших водяних безхребетних»).

Імпорт з певними коливаннями (максимуми у 2001 та 2005 рр.) зріс з 93 820 т у 1996 р. до 592 599 т у 2008 р., після чого знизився до 395 039 т 2011 р. та знову зріс до 469 466 т 2013 р., а після падіння 2015 р. до багаторічного мінімуму у 230 230 т зріс до майже 400 000 т у 2019 р. (рис. 1).

Основна частина імпорту в усі роки припадала на товари групи 03 («Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні») — від 81,8 % 2000 р. до 93,6% 1996 р. Станом на 2019 р. на цю групу у цілому доводилося 89,7%. На товари підгрупи 1604 («Готова або консервована риба; ікра осетрових (чорна ікра) та ікра інших риб») протягом 1990-х — початку 2000-х рр. припадало 11–16%, а від 2009 р. на цю групу товарів — від 8,5 до 7,0% (від обсягів 03+1604+1605+230120) (рис. 2).

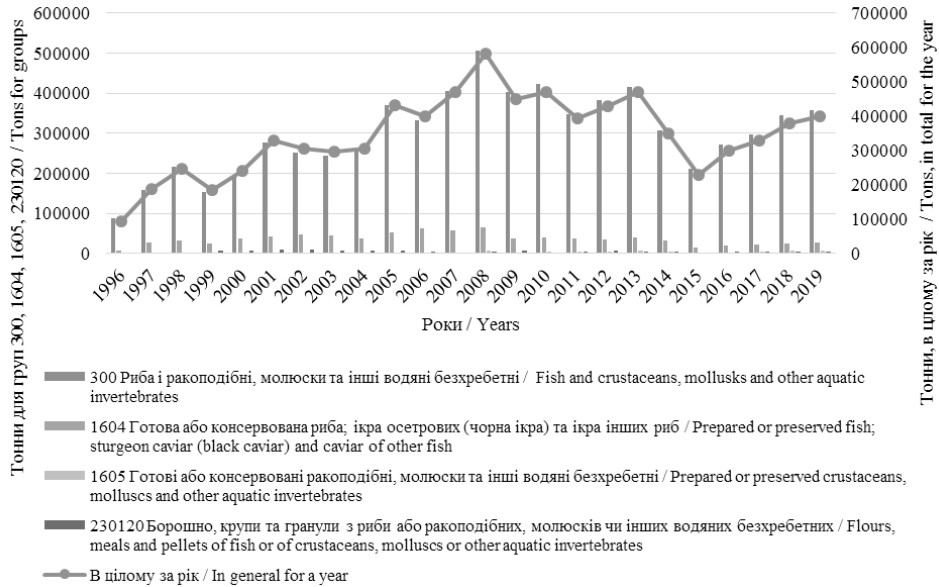

Рис. 1. Динаміка імпорту рибо- та морепродуктів (група 03 + 1604 + 1605 + 230120) в абсолютних числах (тонни) за 1996–2019 рр.

Fig. 1. Dynamics of imports of fish and seafood (group 03 + 1604 + 1605 + 230120) in absolute numbers (tons) for 1996–2019

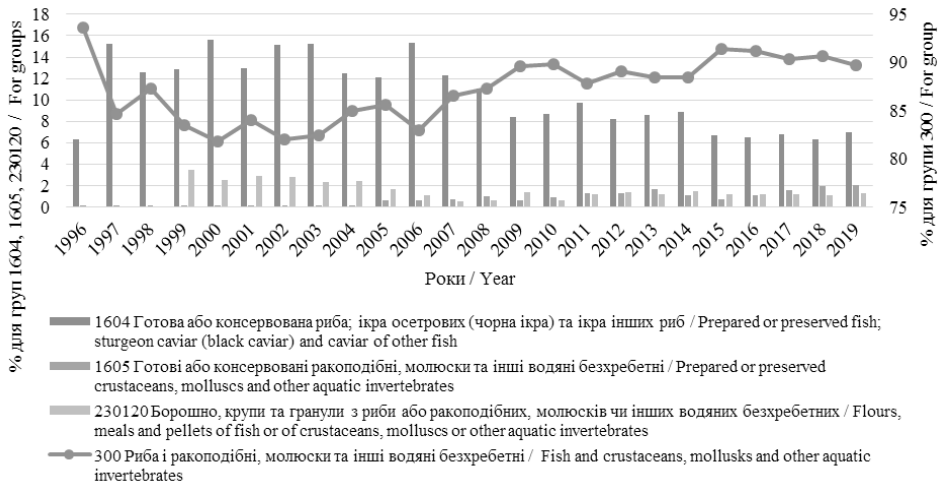
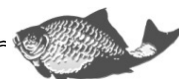

Рис. 2. Динаміка імпорту рибо- та морепродуктів за окремими групами та підгрупами (група 03, 1604, 1605, 230120) у відсотках від загального обсягу (група 03 + 1604 + 1605 + 230120) за 1996–2019 рр.

Fig. 2. Dynamics of imports of fish and seafood by individual groups and subgroups (group 03, 1604, 1605, 230120) as a percentage of the total (group 03 + 1604 + 1605 + 230120) for 1996–2019

Таким чином, провідну роль в імпорті відігравали та відіграють товари групи 03, до яких належать виключно продукти харчування (крім підгрупи 0301 — «Жива риба», обсяги імпорту якої мінімальні). З огляду на це ми вирішили більш ретельно розглянути ситуацію з товарами цієї групи у розрізі окремих підгруп (рис. 3).

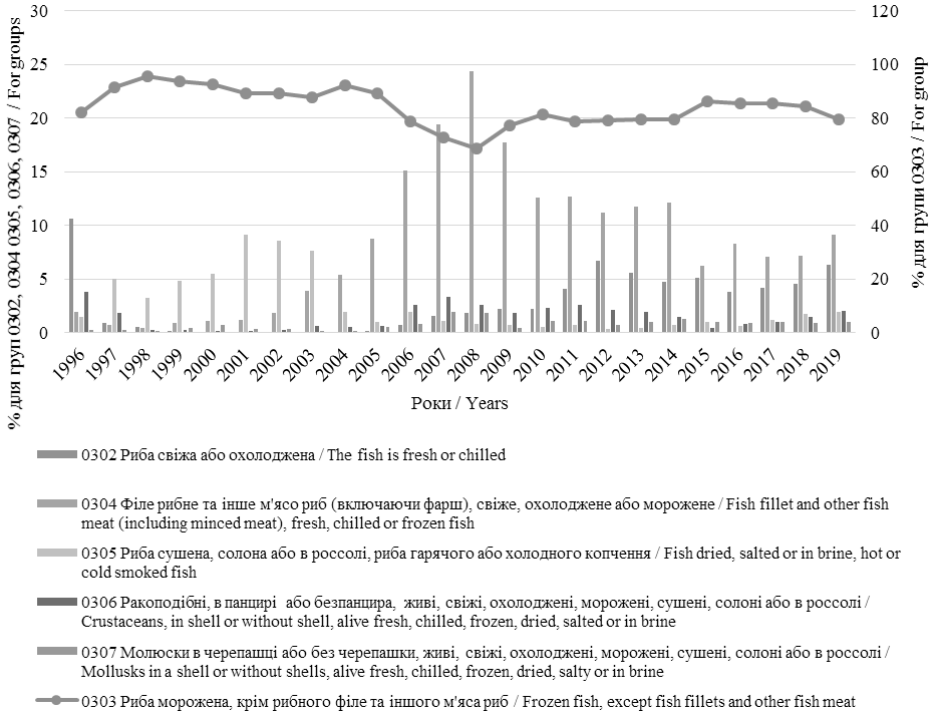

Рис. 3. Динаміка частки окремих підгруп товарів в імпорті товарів групи 03 (%) за 1996–2019 рр.

Fig. 3. Dynamics of specific weight individual subgroups in imports of goods of group 03 in % for 1996–2019

Частка товарів підгрупи 0301 — «Жива риба» в усі роки (1996–2019) ніколи не перевищувала 0,1%, як, власне, і частка підгрупи товарів 0308 (за поодинокими випадками за час спостережень). Частка товарів підгруп 0305 — «Риба сушена, солонка або в розсолі; риба гарячого або холодного копчення, рибне борошно, порошок» та «Філе рибне та інше м'ясо риб (включаючи фарш), свіже, охолоджене або заморожене, гранули, придатні для харчування», 0306 — «Ракоподібні, в панцирі або без панцира, живі, свіжі, охолоджені, заморожені, сушені, солоні або в розсолі; копчені ракоподібні, в панцирі або без панцира, гарячого або холодного копчення, ракоподібні в панцирі, варені у воді або на парі, охолоджені або неохолоджені, заморожені, сушені, солоні або в розсолі; борошно, порошок та гранули з ракоподібних, придатні для харчування» та 0307 — «Моллюски, в черепашці або без черепашки, живі, свіжі, охолоджені, заморожені, сушені, солоні або в розсолі; копчені моллюски, в черепашці або без черепашки, гарячого або холодного копчення, борошно, порошок та гранули з моллюсків, придатні для харчування» знаходились в усі роки у межах 1–2%. Частка товарів

підгрупи 0308 «Водяні безхребетні, крім ракоподібних і молюсків, живі, свіжі, охолоджені, морожені, сушені, солоні, в розсолі або копчені, гарячого або холодного копчення, борошно, порошок і гранули з водяних безхребетних даної товарної позиції, придатні для харчування» взагалі мізерна (за той час, коли вона була виокремлена у Митному тарифі України, ця частка не сягала і 0,1%). Тобто найбільш важливу роль у забезпеченні харчування населення України відігравали товари підгруп 0302 — «Риба свіжа або охолоджена, крім рибного філе та іншого м'яса риб товарної позиції 0304», 0303 — «Риба морожена, крім рибного філе та іншого м'яса риб товарної позиції 0304» та 0304 — «Філе рибне та інше м'ясо риб (включаючи фарш), свіже, охолоджене або морожене» (рис. 4).

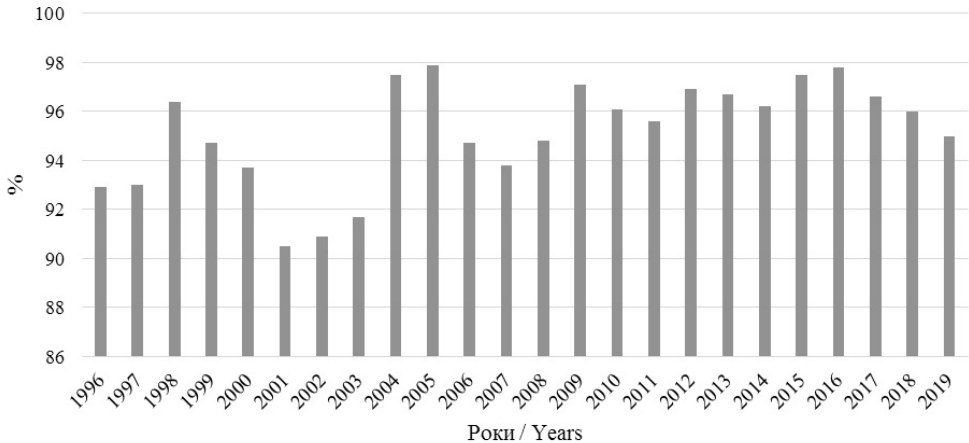

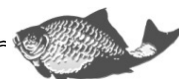
Рис. 4. Частка товарів підгруп 0302 + 0303 + 0304 у загальному імпорті товарів групи 03 за 1996–2019 рр. %

Fig. 4. Specific weight goods of subgroups 0302 + 0303 + 0304 in the total import of goods of group 03 for 1996–2019 in %

Саме ці підгрупи ми проаналізували більш детально на предмет імпорту риби походженням з аквакультури. Одразу можна відзначити, що, за відхилення сумнівних даних за 1996 рік (похибка пов'язана з операціями, що здійснювали судна КВОРП «Керчрибпром» з приймання оселедців у ВЕЗ Сполученого Королівства з подальшим ввезенням на територію України в замороженому вигляді), частка товарів підгрупи 0302 стало зростала з частини, меншої ніж 0,1%, до 5–6% у середньому за рік, і це відбувається, якщо вірити даним, завдяки зменшенню частки товарів підгрупи 0304 (філе рибне). Частка товарів підгрупи 0303 (риба морожена) реально, як видається, не зменшується, і у кризові роки навіть дещо зростала (рис. 3).

Нами було проаналізовано, яку частку імпорту товарів підгруп 0302 + 0303 + 0304 складала продукція аквакультури (рис. 5).

Як видно з наведеного рисунка, вона стало зростала з 0,24% 1997 р. до 12,28% 2019 р. Якщо розглядати суму згаданих трьох підгруп (0302 + 0303 + 0304), це зростання відбувається досить повільно.

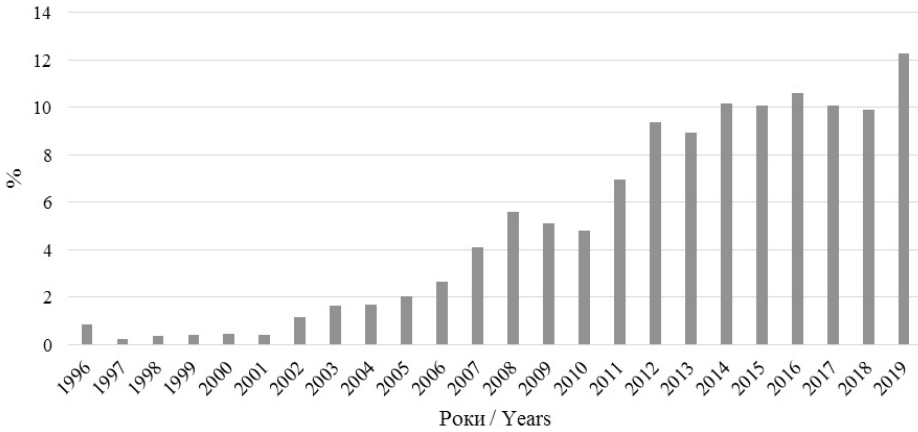

Рис. 5. Частка продукції походженням з аквакультури серед товарів підгруп 0302+0303+0304 за 1996–2019 рр., %

Fig. 5. Specific weight products originating from aquaculture among the goods of subgroups 0302 + 0303 + 0304 in% for 1996–2019

За більш деталізованим розглядом (рис. 6) частки продукції аквакультури за окремими підгрупами, чітко видно, що у підгрупі 0302 вона зросла з 0,2% 1998 р. до 98,0% 2019 р., тобто чи не уся продукція підгрупи 0302 (риба свіжа та охолоджена), що постачається в Україну, станом на сьогодні є продукцією аквакультури.

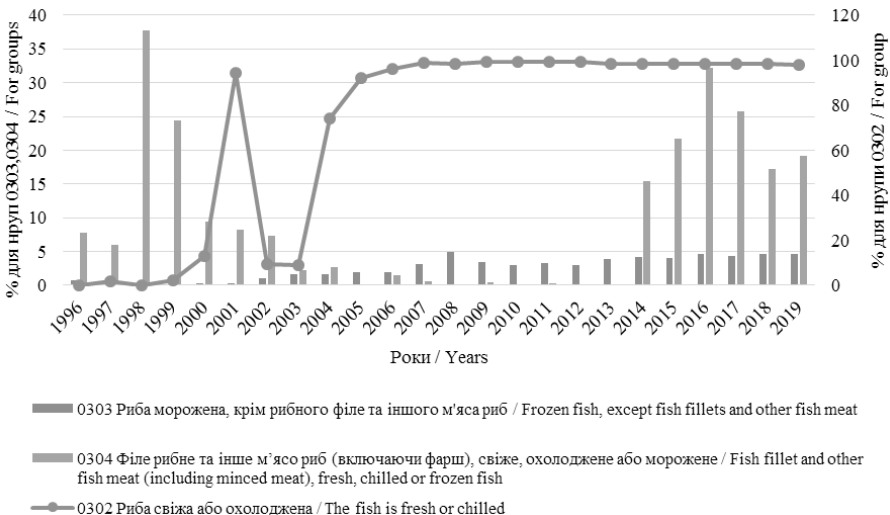
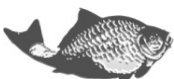

Рис. 6. Частка продукції походженням з аквакультури у розрізі окремих підгруп 0302, 0303 та 0304, % від загального обсягу імпорту за цією підгрупою за 1996–2019 рр.

Fig. 6. Specific weight products originating from aquaculture in terms of individual subgroups 0302, 0303 and 0304, in % of the total imports of this subgroup for 1996–2019

У підгрупі мороженої продукції ця частка не перевищує 3–5%, а у підгрупі 0304 (філе та фарш) стрімко сягнула (після кодифікації пангасіуса та тиліпії) 20–30% (станом на 2019 рік — 19,2%), і обсяги її імпорту порівняні з імпортом філе оселедця, яке використовують для виготовлення пресервів, та сурімі, що йде на приготування крабових паличок та суші.

Також нами було проаналізовано видовий склад риб та груп риб (об'єктів аквакультури), що імпортуються, окремо за кожною підгрупою товарів (рис. 7–9).

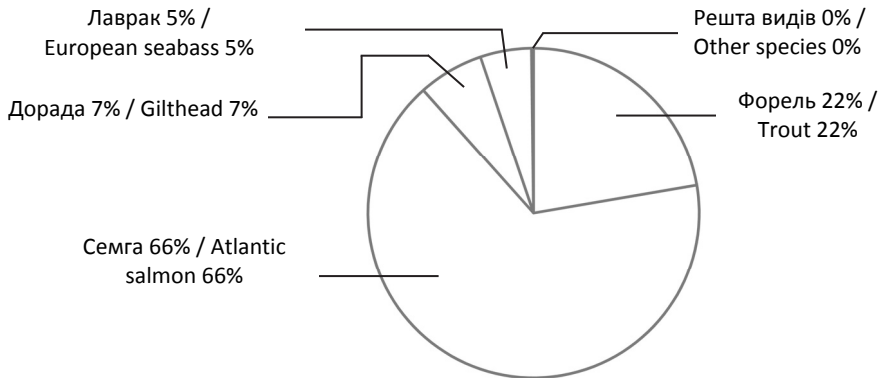

Рис. 7. Структура імпорту товарів за видами походженням з аквакультури за підкатегорією 0302 (2019 р.)

Fig. 7. The structure of imports of goods by type of origin from aquaculture by subcategory 0302 for 2019

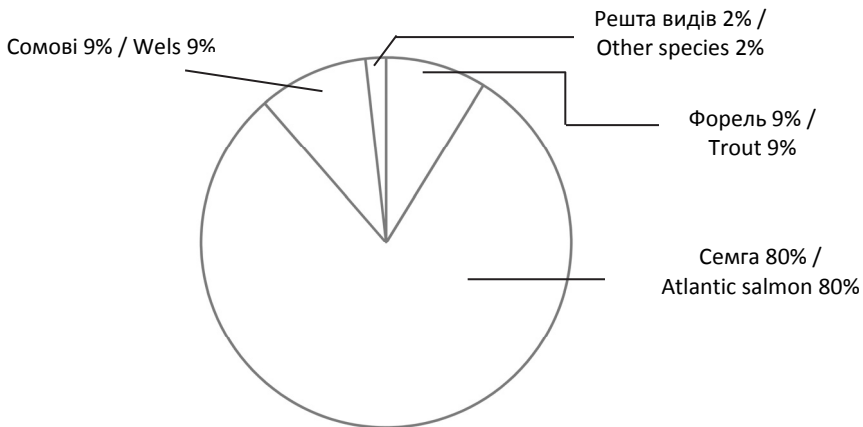

Рис. 8. Структура імпорту товарів за видами походженням з аквакультури за підкатегорією 0303, 2019 р.

Fig. 8. The structure of imports of goods by type of origin from aquaculture by subcategory 0303 for 2019

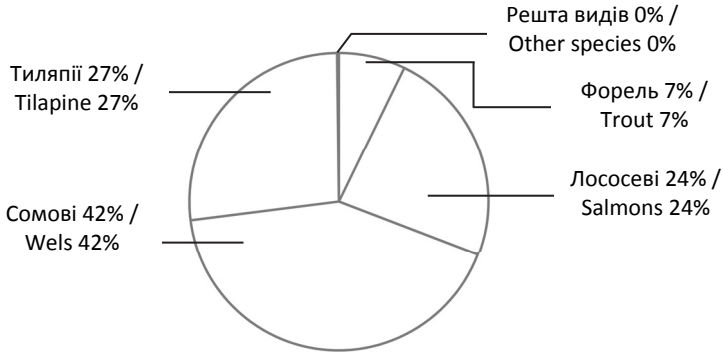

Рис. 9. Структура імпорту товарів за видами походженням з аквакультури за підкатегорією 0304, 2019 р.

Fig. 9. The structure of imports of goods by type of origin from aquaculture by subcategory 0304 for 2019

Як чітко видно, у підгрупі 0302 значно переважають пструги (22,3% від усієї продукції аквакультури) та сьомга (66,1%), а також помітна роль лаврака (5,0%) та доради (6,4%). На решту видів (12 у цій підгрупі) припадає лише 0,2%, тобто вони (у підгрупі свіжої та охолодженої продукції) імпортуються у мізерних обсягах (тонни, у ліпшому випадку – десятки тонн на рік).

Обсяги ввезення продукції аквакультури у підгрупі мороженої продукції (підгрупа 0303) значно менші, аніж у підгрупі 0302 (свіжої та охолодженої) — майже на 10 тис. т. У цій підгрупі так само зберігаються провідні позиції пстругів (8,8%) та сьомги (79,8%), але лаврак та дорада майже відсутні (лічені тонни за весь час), при цьому на сомів припадає 9,6% (за країною походження — В’єтнам — можна зрозуміти, що це пангасіуси).

У підгрупі 0304 (філе та фарш, сурімі тощо) можна (до виду чи групи видів) ідентифікувати лише 6 груп видів риб. Обсяги імпорту продукції аквакультури за цієї підгрупою на 7 тис. т менші аніж за підгрупою 0303. Лідерами за обсягами серед окремих видів/груп видів є: філе сомів (42,2%), тилапій (26,8%), лососів (включно з сьомгою) (23,6%) та пстругів (7,2%).

Крім того, нами було проаналізовано значення вартості імпортованих товарів (до сплати мит та податків) у підгрупах 0302, 0303 та 0304 (табл. 1).

Як видно з наведених даних, у середньому вартість продукції аквакультури за усіма підгрупами товарів перевищує митну вартість продукції рибальства. Це спостереження повністю збігається з картиною та тенденціями, представленими в спільних оглядах ФАО/ОЕСР [2] за низку років щодо вищої вартості товарів походженням з аквакультури, аніж продукції рибальства.

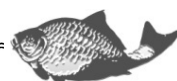
Крім того, звертається увага на вищу вартість одних і тих самих товарів походженням з аквакультури підгруп 0302 (свіжа та охолоджена риба) та 0303 (риба морожена), причому у випадку з сьомгою ця відмінність вражає.

Таблиця 1. Середня вартість найбільш масових та популярних видів товарів підгруп 0302, 0303 та 0304, що імпортуються

Table 1. The average cost of the most popular and popular types of goods subgroups 0302, 0303 and 0304 that are imported

Вид риби / Fish species	Вид виробництва / Type of production			
	Аквакультура / Aquaculture		Рибальство / Fishing	
	Вартість у доларах США* / Cost in USD*	Вартість у гривнях* / Cost in UAH*	Вартість у доларах США* / Cost in USD*	Вартість у гривнях* / Cost in UAH*
а. Підгрупа 0302 / Subgroup 0302				
Пструг / Rainbow trout	5,87	151,45	–	–
Сьомга / Atlantic salmon	6,65	171,57	–	–
Калкан великий / Turbot	10,73	276,83	22,27	574,57
Лаврак / European seabass	4,32	111,46	–	–
Дорада / Gilthead	4,30	110,94	–	–
Російський осетер / Russian sturgeon	8,53	220,07	–	–
Середнє значення / Average value	6,21	160,22	–	–
б. Підгрупа 0303 / Subgroup 0303				
Пструг / Rainbow trout	2,25	58,05	–	–
Сьомга / Atlantic salmon	1,04	26,83	–	–
Лососеві / Salmon	5,01	129,26	2,58	66,56
Сомові / Wels	1,54	39,73	1,37	35,35
Лаврак / European seabass	5,06	130,55	–	–
Дорада / Gilthead	5,98	154,28	–	–
Російський осетер / Russian sturgeon	7,04	181,63	–	–
Оселедцеві / Clupeids	–	–	0,70	18,06
Сардина європейська / European pilchard	–	–	0,70	18,06
Скумбрія атлантична / Atlantic mackerel	–	–	1,89	48,76
Ставрида / Horse mackerels	–	–	1,68	43,34
Атлантична тріска / Atlantic cod	–	–	3,52	90,80
Сайда / Saithe	–	–	1,32	34,06
Хеки / Merluccid hakes	–	–	1,60	41,28
Минтай / Alaska pollock	–	–	1,47	37,93
Путасу / Blue whiting	–	–	0,34	8,77
Морські окуні / Rockfish	–	–	3,41	87,98
Середнє значення / Average value	1,26	32,51	1,04	26,83

Вид риби / Fish species	Вид виробництва / Type of production			
	Аквакультура / Aquaculture		Рибальство / Fishing	
	Вартість у доларах США* / Cost in USD*	Вартість у гривнях* / Cost in UAH*	Вартість у доларах США* / Cost in USD*	Вартість у гривнях* / Cost in UAH*
в. Підгрупа 0304 / Subgroup 0304				
Тиляпія / Tilapiae	2,22	57,28	–	–
Сомові / Wels	3,02	77,92	–	–
Барамунді / Barramundi	6,74	173,89	–	–
Лосося / Salmon	5,81	149,90	–	–
Пструг / Rainbow trout	5,86	151,19	–	–
Осетрові / Sturgeons	17,72	457,69	–	–
Атлантична тріска / Atlantic cod	–	–	9,06	233,75
Сайда / Saithe	–	–	3,81	98,30
Хеки / Merluccid hakes	–	–	2,99	77,14
Минтай / Alaska pollock	–	–	1,43	36,89
Оселедцеві / Clupeids	–	–	1,31	33,80
Сурими / Surimi	–	–	1,48	38,18
Середнє значення / Average value	3,06	78,95	1,86	47,99

* Примітка: середній курс гривні до американського долара 2019 року – 25,8 грн. за \$ 1

* Notice: average exchange rate of UAH to USD in the 2019 year was 25.8 to 1

Порівняння митної вартості товарів походженням з аквакультури, що надходять за імпортом, з вітчизняними гуртовими цінами на низку товарів (на жаль, до статистики ФАО Україна протягом низки років надає гуртові ціни лише на 6 різновидів товарів: коропа звичайного, товстолобика білого, сома європейського, прісноводних риб інших, осетрових інших та райдужного пструга), та врахування обсягів вирощування, які повідомлено Україною до ФАО, показує, що значно переважаюча частина продукції аквакультури України припадає на низку та нижню частину середньої цінової групи (відносно дешеві товари), а товари, що імпортуються, належать до верхньої частини середньої цінової групи та вищої (до певним чином люксової продукції). Тобто, фактично імпорт рибпродукції походженням з аквакультури не становить загрозу у сенсі конкуренції більшій частині вітчизняної аквакультури. Що стосується пстругів, то гуртова ціна на імпортовану продукцію (за виключенням пструга з Туреччини) дещо вища, ніж гуртова ціна на вітчизняного пструга (153 грн/кг проти 119 грн/кг), але вища, ніж митна вартість пструга з Туреччини (104 грн); при цьому обсяги імпорту цього виду з Туреччини абсолютно порівняні з офіційними даними щодо вітчизняного виробництва (225,9 т), тобто мізерні у порівнянні з обсягами імпорту з решти країн світу (4 614 т лише свіжої та охолодженої продукції). Тобто, конкуренції із імпортом з решти країн за виключенням Туреччини, не має бути, а конкуренція з турецькою продукцією мінімальна за чинником ціни, якщо виходити з офіційних даних, наданих Україною у звіті до ФАО.

Стосовно осетрових, то гуртова ціна вітчизняної їх продукції значно нижча (167,9 грн/кг), ніж імпоротної (220 грн/кг). Хоча тут ми, ймовірно, маємо враховувати, що у роздрібній торгівлі переважають з вітчизняної продукції чечуга (стерлядь) та бестер (хоча до ФАО Україна передає узагальнені дані щодо вартості осетрів інших), а імпортуються (крім кодифікованих у Митному тарифі України) такі види як сибірський та білий осетри. Тобто конкуренції у вирощуванні та продажу м'яса вітчизняних та імпортованих осетрових не існує, оскільки вітчизняне осетрівництво спеціалізується на інших видах, аніж зарубіжні виробники. Крім того у роздрібній торгівлі пропонуються особини невеликого розміру вітчизняного походження, а імпортована риба зазвичай має великий розмір.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

За результатами аналізу можна дійти наступних висновків:

1. Загальний обсяг імпорту риби походженням з аквакультури досяг у 2019 р. свого історичного (за період 1996–2019 рр.) максимуму та становив 41 777 т, з них 22 082 т — свіжої та охолодженої продукції (підгрупа 0302), 13 498 т — мороженої (підгрупа 0303) та 6198 т — філе (підгрупа 0304).

2. Частка свіжої та охолодженої продукції у загальному імпорті за період 1996–2019 рр. дещо зросла за рахунок, у першу чергу, зменшення імпорту товарів підгрупи 0304 (філе риб, фарші, сурімі).

3. Частка продукції аквакультури у загальному імпорті товарів підгруп 0302 + 0303 + 0304, тобто за якими постачається більша частина імпорту, стало зростала за 1996–2019 рр. та досягла наприкінці періоду рівня 12,28%.

4. Враховуючи вищу митну вартість свіжої та охолодженої продукції, у якій значно переважає продукція походженням з аквакультури, за сталого зростання в імпорті цієї підгрупи товарів, можна дійти висновку про невпинне поступове зростання добробуту українців, які стали споживати більше елітної за ціною риби.

5. У підгрупі свіжої та охолодженої продукції (0302) частка продукції аквакультури за 1996–2019 рр. зросла до 98% від усіх обсягів ввезення товарів цієї підгрупи. В інших підгрупах товарів частка продукції аквакультури лишається відносно невеликою (підгрупа 0303 — 3–5%) або такою, що суттєво коливається (підгрупа 0304; останні 5 років — від 17 до 32%) (рис. 6).

6. У цілому, з об'єктів аквакультури імпортуються (там, де можлива ідентифікація відповідно до визначень кодів товарів) наступні групи видів риб: пструги, лососі тихоокеанські (кижуч, чавича, горбуша), сьомга, калкан, кобія, лаврак, дорада, соми (акулові, тобто пангасіуси), вугри, осетер російський, севрюга, білуга, осетрові інших видів, тилапії, латес, коропові, з них:

– у підгрупі 0302 латес взагалі не постачався, а коропові постачались лише раз (1999 р.) у обсязі 4,3 т. Основні обсяги 2019 р. припадали на сьомгу (лосося атлантичного) – 66,1%, пструга — 22,3% (порційного і великих розмірів), дораду — 6,4% та лаврака – 5,0%;

– у підгрупі 0303 не постачались взагалі кобія, севрюга, білуга, латес; постачались одного разу або двічі калкан та тилапія (обсяги у цілому до 5 т); на початку періоду дослідження — незначні обсяги коропових (від 0,2 до 35,0 т, тричі), лаврак та дорада — у обсягах 1–3 т три–чотири рази за період досліджень. Основні обсяги постачання 2019 р. припадали на сьомгу (79,8%), сомів (9,6%) та пстругів (8,8%);

– у підгрупі 0304 2019 р. постачалось лише філе сомових риб (виходячи з

країни походження, пангасіуса) — 42,2%, тилапій — 26,8%, лососевих риб — 23,6%, пстругів — 7,2%, а також у мізерних обсягах філе латеса – 13,9 т, та філе осетроподібних — 3,0 т.

Таким чином, найбільше різноманіття видів риб, що постачались за імпортом та були об'єктами аквакультури, доводилося на підгрупу 0302 (свіжа та охолоджена).

7. Виходячи з наведеного у пункті 5 переліку риб-об'єктів аквакультури, що імпортувались до України, можна напевно сказати, що вирощування лососевих риб (крім пстругів), сьомги, кобії, лаврака, доради, пангасіусів, тилапії, латеса в умовах відкритого довкілля неможливо у зв'язку з відсутністю в Україні природних оселищ та кліматичних умов, необхідних для вирощування цих об'єктів. Вирощування вугрів, у зв'язку з відсутністю власного посадкового матеріалу та заборонаю на експорт з країн ЄС, а також прогнозовано малих обсягів споживчого ринку, так само виглядає неможливим.

Теоретично можна було би вести мову про вирощування калкана у штучних умовах (за можливості отримання матеріалу з вітчизняних джерел для формування маточного поголів'я), але, з огляду на обсяги імпорту (до 12 т на рік, і то — іноді) та певні обсяги вилучення у природних умовах, можна припускати невелику місткість ринку та говорити про недоцільність розвитку такого різновиду аквакультури, розрахованого на внутрішній ринок. При цьому ринок ЄС так само є певною мірою обмеженим, і, коливаючись протягом останніх 10–15 років, не перевищує 10–12 тис. т.

Товарне вирощування лаврака, доради, латеса, тилапії у нас можливе лише за використання рециркуляційних систем аквакультури, і можна припускати, що собівартість цього виробництва за діяльності у правовому полі (за зростаючого браку води та вартості енергоресурсів) буде вищою, аніж імпортованої продукції.

Виглядає так, що реальні перспективи з нарощування обсягів виробництва в Україні, з огляду на відсутність цінової конкуренції (відповідно до офіційних даних), мають такі об'єкти аквакультури як пструги, кларієві соми (потенційні замітники пангасіусів; можливий потужний розвиток у Закарпатті на термальних водах) та осетрові види риб, причому лише пструги та сомові належать тією чи іншою мірою до масових видів риб. У тому, що стосується пстругів, то поступ вітчизняної продукції на внутрішній ринок та суттєве зростання офіційних обсягів виробництва, на наш погляд, імовірні лише за внесення до можливої Угоди про вільну торгівлю з Туреччиною застережень щодо заборони субсидіювання експорту, яке зараз широко використовується цією країною та стало причиною заборони на імпорт турецького пструга до країн ЄС.

На наш погляд, перспективи мають і нові нішеві види риб, про що ми писали вже неодноразово, але біотехніки їх вирощування, принаймні в Україні, не відпрацьовано. Тому такі перспективи лишаються, станом на сьогодні, примарними.

Варто взяти до уваги, що сучасна аквакультура досить матеріаломістка (за фондами та фінансово), а, наприклад, відпрацювання біотехніки відтворення та вирощування, створення рецептур кормів, процедур лікування потребує значних витрат держави та приватних компаній. Крім того, навіть просте зростання обсягів споживання риби та морепродуктів вимагає здійснення послідовної та невинної рекламної кампанії за участі та на кошти держави (приклад — США та держави-члени ЄС) та бізнесу. З огляду на викладене, розвитку в Україні масштабної прибуткової сучасної аквакультури, орієнтованої на випуск масової за обсягами продукції, доступної пересічному споживачеві, а не лише мешканцям

мегаполісів з суттєво вищими у порівнянні з середнім рівнем доходами, крім підтримання у життєздатному стані коропівництва, у найближчі 10 років очікувати не варто. Тобто, зменшення частки імпортованої продукції в споживчому кошикові українців без здійснення заходів щодо підтримки з боку держави у вигляді інформаційних кампаній та активізації розвідок за напрямом урізноманітнення видів готової до споживання продукції в частині продукції аквакультури, щонайменше у тому, що стосується офіційної звітності, найближчим часом не очікується.

ЛІТЕРАТУРА

1. The State of World Fisheries and Aquaculture 2020. Sustainability in action. Rome : FAO, 2020. URL : <https://doi.org/10.4060/ca9229en> (accessed : 01.06.2020).
2. OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029, Rome ; Paris : FAO ; OECD Publishing, 2020. URL : <https://doi.org/10.1787/1112c23b-en> (accessed : 01.06.2020).
3. FAO. 2020. URL : <http://www.fao.org/3/ca8183en/ca8183en.pdf> (accessed : 01.06.2020).
4. Огляд рибогосподарської галузі України : виступ на семінарі (рукопис). Київ : EUROFISH-FAO, 2010.
5. What is the demand for fish and seafood on the European market? 2020. URL : <https://www.cbi.eu/node/1133/pdf> (accessed : 01.06.2020).
6. The State of World Fisheries and Aquaculture 2018 - Meeting the sustainable development goals. Rome : FAO, 2018.
7. Significant potential to be realised // EUROFISH Magazine. 2020. No. 3. P. 53—55.

REFERENCES

1. FAO. (2020). The State of World Fisheries and Aquaculture 2020. Sustainability in action. Rome. <https://doi.org/10.4060/ca9229en>.
2. OECD/FAO. (2020). OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029, Rome ; Paris : FAO ; OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1112c23b-en>.
3. FAO. (2020). [fao.org](http://www.fao.org/3/ca8183en/ca8183en.pdf). Retrieved from: <http://www.fao.org/3/ca8183en/ca8183en.pdf>.
4. Review of the fisheries industry of Ukraine. (2010). Speech at the seminar (manuscript). EUROFISH-FAO. Kiev.
5. What is the demand for fish and seafood on the European market? (2020). [fao.org](https://www.cbi.eu/node/1133/pdf). Retrieved from: <https://www.cbi.eu/node/1133/pdf>.
6. FAO. (2018). The State of World Fisheries and Aquaculture 2018 - Meeting the sustainable development goals. Rome.
7. Significant potential to be realised. (2020). EUROFISH Magazine, 3, 53-55.

